

УДК 947

**УДЗЕЛ ЖАНЧЫН БССР У СТАХАНАЎСКИМ
РУХУ Ё ДРУГОЙ ПАЛОВЕ 1930-х гг.****А. А. Субоцін**

старшы выкладчык,

Віцебскі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

У артыкуле разглядаюцца сацыяльныя і эканамічныя аспекты ўдзелу жанчын БССР у стаханаўскім руху другой паловы 1930-х гг. Аўтар раскрывае механізмы сацыяльнай мабільнасці жанчын і спецыфіку фарміравання новых жаночых гераічных вобразаў.

Ключавыя словы: жанчыны, стаханаўскі рух, БССР, фемінізацыя, вытворчасць.

Уводзіны

У гуманітарных навук на сучасным этапе ўзрасла цікавасць да вывучэння праблем сацыяльнага, эканамічнага і палітычнага становішча жанчын. Такая тэндэнцыя звязана сёння з павышэннем іх ролі ў розных сферах жыцця грамадства, а таксама з актывізацыяй жаночых і фемінісцкіх рухаў. Для ўсебаковага даследавання гендэрных праблем важным з'яўляецца аналіз асаблівасцей становішча жанчын у савецкі перыяд, калі адбылося шырокае ўключэнне прадстаўніц жаночага полу ў грамадскую вытворчасць і назіраліся некаторыя змены ў іх сацыяльным статусе. Асаблівы ўплыў на дадзеныя працэсы ў другой палове 1930-х гг. аказаў стаханаўскі рух, які разгарнуўся ў рамках палітыкі фарсіраванай індустрыялізацыі і суправаджаўся значнай актывізацыяй працоўнай дзейнасці жанчын.

Тэма ўдзелу жанчын у стаханаўскім руху ў савецкай гістарыяграфіі амаль не разглядалася ў якасці асобнай праблемы, а вытворчая актыўнасць адзначанай сацыяльнай групы вывучалася пераважна ў кантэксце агульных эканамічных працэсаў, у межах якіх вылучаліся толькі асобныя прыклады працоўнага гераізму работніц і калгасніц і адзначаўся іх вялікі ўклад у станаўленне сацыялізму [1; 2; 3].

У замежнай гістарыяграфіі працоўны гераізм жанчын СССР падрабязна быў вывучаны М. Баклі. Яна звярнула ўвагу на сацыяльныя аспекты ўдзелу сялян у стаханаўскім руху. Вывучыўшы спецыфіку становішча калгасніц-стаханавак, яна прыйшла да вынікаў, што менавіта з разгортваннем стаханаўскай кампаніі адбывалася сапраўднае прызнанне жанчын у якасці паўнапраўных членаў грамадства, а адным з галоўных матываў іх удзелу ў руху даследчыца вызначыла імкненне атрымаць высокі сацыяльны статус, вызваліцца ад улады мужчын і як вынік абвергнуць панаванне

ў той час настроі пра немагчымасць прадстаўніц жаночага полу быць лепшымі ў працоўнай сферы [4, с. 253–263]. У такім жа кантэксце асаблівасці сацыяльнага становішча жанчын-стаханавак сельскай гаспадаркі разглядаліся амерыканскім гісторыкам Ш. Фіцпатрык у працы, прысвечанай сялянам Савецкай Расіі перыяду 1930-х гг. З разгортваннем стаханаўскага руху яна звязвала з'яўленне ў вёсцы новай катэгорыі “знатных людзей”, тыповымі прадстаўнікамі якой сталі менавіта жанчыны. Даследчыца адзначала, што яны за кошт працягнення сваёй вытворчай ініцыятывы паступова сталі замяняць ў вярхах сацыяльнай структуры калгасных актывістаў і пачалі падрываць тым самым традыцыйнае размеркаванне гендэрных роляў у працы і штодзённым жыццёвым сялянскага асяроддзя [5, с. 21, 304–311].

У ракурсе асноўных палажэнняў замежнай гістарыяграфіі сацыяльныя аспекты ўдзелу жанчын у стаханаўскім руху закранула і сучасная расійская даследчыца Ю.А. Касценка, якая праз аналіз асаблівасцей жаночага руху ў Расіі ў 1920–1930-я гг. у якасці галоўнай прычыны ўдзелу работніц і калгасніц у сацыялістычным спарборніцтве вызначыла атрыманне імі грамадскага прызнання праз уваходжанне ў групу “знатных людзей” [6, с. 21].

Сярод сучасных беларускіх гісторыкаў гендэрныя праблемы стаханаўскага руху разглядалі Г.М. Якаўлева і А.М. Дулаў. На прыкладзе вывучэння становішча жанчын БССР ва ўмовах мадэрнізацыі 1930-х гг. яны выявілі змены ў сацыяльным статусе работніц, што ўдзельнічалі ў руху: стаханаўкі ўвайшлі ў склад новай рабочай арыстакратыі, якая матэрыяльна заахвочвалася і мела магчымасці прасоўвання па службовай лесвіцы. Акрамя важкіх матэрыяльных стымуляў былі адзначаны моцныя маральныя фактары ўдзелу жанчын у далейшым разгортванні сацыялістычнага спарборніцтва, абумоўленыя атмасферай агульнага ўздыму энтузіязму ў савецкім грамадстве [7, с. 306–307; 8, с. 43].

Такім чынам, вызначаная намі тэма была раскрыта ў гістарыяграфіі ў разнастайных яе аспектах, асаблівая ўвага пры яе даследаванні, як мы убачылі, надавалася аналізу сацыяльнага статусу стаханавак. Нягледзячы на гэта, гісторыкамі не было вылучана ў якасці асобнага пытанне ўдзелу жанчын Беларусі ў стаханаўскім руху ў галінах яе эканомікі. Таксама не былі да канца раскрыты механізмы сацыяльнай мабільнасці стаханавак і працэсу фарміравання праз рух жаночых гераічных вобразаў у грамадстве другой паловы 1930-х гг..

Мэтай дадзенага артыкула з'яўляецца вызначэнне асаблівасцей удзелу жанчын БССР у стаханаўскім руху ў другой палове 1930-х гг.

Асноўная частка

Працэс пераходу да індустрыяльнага грамадства ў СССР, як і ў краінах Заходняй Еўропы, суправаджаўся “фемінізацыяй” галін эканомікі. Ажыццяўленне палітыкі фарсіраванай індустрыялізацыі і калектывізацыі ў савецкай краіне патрабавала як мага больш новых крыніц працы, што выклікала неабходнасць уключэння ў грамадскую вытворчасць і жаночай працоўнай сілы.

Пачынаючы з канца 1920-х гг. у індустрыі БССР асабліва актыўна “фемінізацыя” адбывалася ў вядучых для яе галінах лёгкай прамысловасці: трыкатажнай, швейнай, тэкстыльнай і гарбарнай, а пры разгортванні з сярэдзіны 1930-х гг. стаханаўскага руху як новай формы сацыялістычнага саборніцтва па ўдасканаленні працы і павышэнні яе прадукцыйнасці большасць прамысловых работніц рэспублікі сталі стаханаўкамі менавіта ў гэтых галінах. Так, на красавік 1936 г. на Мінскай скуралантарэйнай фабрыцы імя Куйбышава сярод стаханаўцаў жанчыны складалі 80,9%, а на Мінскай трыкатажнай фабрыцы – 95,9% [9, арк. 75]. На Гомельскім аўчынна-шубным заводзе сярод 25 удзельнікаў стаханаўскага руху (на 25 снежня 1935 г.) 19 былі жанчынамі [10, арк. 3]. Большая частка работніц сярод герояў вытворчасці была і на швейнай фабрыцы “Сцяг індустрыялізацыі”, дзе на сакавік 1936 г. з ліку 419 стаханаўцаў было зафіксавана 360 жанчын [11, с. 3]. Перавага жаночай занятасці ў галінах лёгкай прамысловасці і вялікі працэнт у іх жанчын сярод удзельнікаў стаханаўскага руху тлумачыцца тым, што вытворчыя аперацыі, якія выконваліся тут, былі блізкімі па сваім характары да звычайных хатніх работ і, такім чынам, мелі патрэбу ў асноўным у жаночай працоўнай сіле.

Высокі ўзровень занятасці жанчын назіраўся і ў такіх вядучых галінах прамысловасці рэспублікі як дрэваапрацоўчая і харчовая, дзе прадстаўніцы жаночага полу таксама актыўна праявілі сябе як стаханаўкі, пераважна на дапаможных аперацыях і на працэсах, якія не былі разлічаны на авалоданне складанай тэхнікой. Так, у снежні 1935 г. па спіртавых заводах рэспублікі колькасць удзельнікаў стаханаўскага руху складала 937 чалавек, сярод якіх жанчын было 227 [12, с. 20–21]. Вядомыя ў БССР стаханаўкі З. Таболіна і М. Цыгельніцкая былі, напрыклад, работніцамі кандытарскай фабрыкі “Камунарка”. З. Таболіна ўдасканаліла працэс глазіроўкі кандытарскіх вырабаў і выконвала норму на 517%, а М. Цыгельніцкая на працэсе ўпакоўкі гатовай прадукцыі, дзякуючы добрай арганізацыі свайго працоўнага месца і своечасовай падрыхтоўцы неабходных матэрыялаў, выпрацоўвала больш за 190% нормы [13, с. 26, 33]. Рэспубліканскую вядомасць атрымалі і стаханаўкі каробачнага цэха Барысаўскай запалкавай фабрыкі Б. Блох, Я. Дзеравяга, М. Кішкурка, якія перайшлі на новыя метады працы і дабіліся выканання норм да 400% [14, с. 20, 21, 24].

Абсалютная большасць жанчын-стаханавак была сканцэнтравана ў сельскай гаспадарцы рэспублікі. Па-першае, гэта абумоўлівалася самім гендэрным складам вёскі, дзе жаночая частка насельніцтва была большай па колькасці ў параўнанні з мужчынскай. Напрыклад, адпаведна дадзеным Усесаюзнага перапісу насельніцтва 1937 г., у сельскай мясцовасці БССР пражывала 1926747 мужчын і 2183239 жанчын [15, с. 57]. Па-другое, у сельскай гаспадарцы, нягледзячы на механізацыю вытворчасці, усё ж пераважалі працэсы з выкарыстаннем ручной працы, на якія ў асноўным прыцягваліся жанчыны і праяўлялі сябе тут у далейшым як удзельнікі стаханаўскага руху. Напрыклад, у шэрагу стаханаўцаў сельскай гаспадаркі Полацкай акругі ў канцы 1935 г. жанчыны складалі 52% [16, арк. 389–391]. У пераліку 14 імён лепшых стаханаўцаў мяса-малочных саўгасаў за 1936 г. СНК БССР было вылучана 10 жанчын-перадавікоў [17, с. 107–110].

Жанчыны, занятыя ў сельскагаспадарчай вытворчасці БССР, актыўна ўключыліся ў стаханаўскі рух у малочнай жывёлагадоўлі і свінагадоўлі. Так, у 1936 г. лепшай калгасніцай-стаханаўкай па Полацкім раёне была прызнана свінарка А. Гендзелева, якая дасягнула якасных паказчыкаў у сваёй працы пры гадаванні парасят, па Асвейскім раёне – даярка Ю. Івашкевіч (дабілася сярэднегадавага надоя на адну карову ў 2700 літраў малака), па Дрысенскім раёне – даяркі А. Вахцёрава (1244 літра малака) і П. Цяста (1150 літраў малака), па Ветрынскім раёне – даярка В. Ціханаўская (1800 літраў малака) [16, арк. 264–265]. Сярод работніц саўгасаў рэспублікі выдатна праявіла сябе даярка Е. Башкірава, якая дасягнула рэкордных надояў у 4–5 тысяч літраў малака на адну карову за год [17, с. 107]. У пералічаных галінах сельскай гаспадаркі ў другой палове 1930-х гг. практычна не выкарыстоўвалася тэхніка і жанчыны дасягалі адзначаных тут высокіх паказчыкаў у працы за кошт выдатнага дагляду за жывёламі і ўсталявання сістэмы іх якаснага корму.

Значную колькасць сярод стаханаўцаў жанчыны складалі ў такой вядучай галіне сельскай гаспадаркі БССР, як ільнаводства, дзе ў працэсе развіцця стаханаўскай кампаніі сялянкі ўдзельнічалі ў руху тысячніц, мэтай якога было дасягненне ўраджайнасці льновалакна да 1000 кг з га. У 1936 г. у Дрысенскім раёне вылучыліся стаханаўкі А. Грыгуць і В. Валенцік, звенні якіх амаль дасягнулі такой мэты і сабралі па 9,24 і 8,94 ц ільновалакна з га адпаведна [16, арк. 160]. Ураджай каля 10 ц з га ў 1937 г. у Чавускім раёне сабралі стаханаўскія звенні В. Дзюбаковай, М. Маханенкавай, К. Лазарэнка і В. Сапараненкавай [18, с. 41].

Жанчыны як стаханаўкі, акрамя таго, актыўна праявілі сябе ў апрацоўцы льновалакна. ЦВК і СНК БССР у снежні 1935 г. выдалі нават асобную

Пастанову “Аб узнанароджанні граматамі і пада-рункамі лепшых калгасніц-ільнотрапальшчыц”, згодна з якой было прэміравана 43 жанчыны-перадавіка [19, с. 1]. На працэсе льноапрацоўкі былі задзейнічаны самыя знакамітыя жанчыны-стаханаўкі Беларусі. Рэспубліканскую і саюзную вядомасць атрымалі льнотрапальшчыцы П. Пярцова, М. Дзяжурная і С. Быкоўская, якія апрацоўвалі за дзень па 50–60 кг ільновалакна пры агульнапрынятай норме ў 10–12 кг. М. Дзяжурная, напрыклад, увогуле паставіла рэспубліканскі рэкорд і натрапала за дзень 66 кг 600 г ільну [20, с. 4].

Выдатныя працоўныя вынікі стыханавак па зборы і апрацоўцы льновалакна дасягаліся за кошт якаснага выканання агранамічных патрабаванняў і пераразмеркавання дапаможных аперацый на іншых сялянках. У некаторых выпадках такія аперацыі выконвалі блізкія сваякі стыханавак. Напрыклад, стыханаўка П. Пярцова толькі трапала лён, а дапаможныя працэсы па яго пераносе і ачыстцы выконвала яе дачка [20, с. 4]. Такія выпадкі былі абумоўлены самой спецыфікай арганізацыі працы на вёсцы, калі ў склад паляводчага звяна часта ўваходзілі прадстаўнікі аднаго сялянскага двара ці сям’і.

Такім чынам, у працэсе мадэрнізацыі савецкага грамадства пачынаецца паступовае сціранне межаў традыцыйнага гендэрнага падзелу працы і засваенне жанчынамі характэрных для мужчын мадэляў сацыяльных паводзін, што прадугледжвалі не толькі ўключэнне ў грамадскую вытворчасць, але і пастаяннае ўдасканаленне метадаў працы, дасягненне яе высокай прадукцыйнасці, удзел у сацыялістычным спаборніцтве.

Пад уздзеяннем працэсу развіцця стыханаўскага руху адбываліся значныя змены ў сацыяльным становішчы тых жанчын, якія прымалі ў ім актыўны ўдзел. Гэтыя жанчыны, стаўшы стыханаўкамі, уваходзілі ў элітную катэгорыю працоўных, а іх гендэрны статус быў адзначаны новымі сацыяльнымі ралямі герояў вытворчай сферы, якія былі замацаваны да гэтага пераважна за мужчынамі. Менавіта ў ходзе стыханаўскай кампаніі многія жанчыны і атрымалі магчымасць стаць па выніках сваёй выдатнай працы знакамітымі гераінямі. Так, дзякуючы прапагандзе сацыялістычнага спаборніцтва праз публікацыі ў газетах, выданне папулярных брашур, арганізацыю злётаў перадавікоў, у БССР у другой палове 1930-х гг. сталі вядомымі імёны такіх лепшых стыханавак, як Д. Папкова, С. Быкоўская, А. Семянідава, М. Дзяжурная, П. Пярцова, С. Башкірава, М. Цыгельніцкая, Т. Лычкоўская і іншыя, пры гэтым некаторыя з іх атрымалі вядомасць і на ўвесь СССР [11, с. 3; 12; 13; 17, с. 107–110; 20, с. 4].

На станаўленне вобразаў гераінь-стыханавак значны ўплыў аказалі грамадскія святкаванні Міжнароднага жаночага дня 8 Сакавіка. У другой палове 1930-х гг. з узнікненнем і разгортван-

нем стыханаўскага руху становіцца абавязковай прысутнасць яго ўдзельніц на ўсіх мерапрыемствах, што арганізаваліся дзяржавай на дадзенае свята. На гэтых мерапрыемствах адбывалася своеасаблівая прэзентацыя вытворчых дасягненняў жанчын-перадавікоў, станючых прыкладаў іх грамадскай дзейнасці і ўзораў высокага матэрыяльнага забеспячэння па выніках выдатнай працы. Напрыклад, у 1936 г. на прамысловых прадпрыемствах, у калгасах і саўгасах рэспублікі адбыліся ўрачыстыя сходы жанчын, на якіх стыханаўкі распаўядалі пра свае працоўныя рэкорды, новыя метады арганізацыі працы, а таксама пра паляпшэнне сваіх бытавых умоў. Гераічны вобраз стыханавак папулярываўся на гэтых сходах у шматтыражных газетах і на спецыяльных фотавітрынах. Падобнымі па характары былі і арганізаваныя на буйнейшых прадпрыемствах Мінска святочныя вечары-балі і сумесны вечар удзельніц стыханаўскага руху і партыйнага кіраўніцтва Кагановіцкага раёна сталіцы [21, с. 4].

Удзел стыханавак у грамадскіх святкаваннях 8 Сакавіка, як бачна, праходзіў па тыповай для савецкага часу схеме з дэманстрацыйнай дасягненняў у эканамічнай, палітычнай і бытавой сферах, сумеснае ж правядзенне перадавікамі ўрачыстасцей разам з мясцовымі кіраўнікамі паказала, з аднаго боку, давер улады да ўдзельніц стыханаўскага руху, з другога боку, павінна было адлюстравіць ідэю блізкасці партыйных лідараў рэспублікі да працоўных па аналогіі з тым, як гэта адбывалася на падобных сумесных мерапрыемствах саюзнага кіраўніцтва на чале са Сталіным. Праз усё гэта ішло паступовае замацаванне новых вобразаў жанчын-гераінь у масавай свядомасці, і ў той жа час адбывалася прапаганда новай формы сацыялістычнага спаборніцтва, у якую павінны былі ўключыцца як мага больш работніц і калгасніц, пра што, напрыклад, і было агаворана ў дакументах Прэзідыума ЦВК БССР пачатку 1936 г., звязаных з падрыхтоўкай мерапрыемстваў па святкаванні Міжнароднага жаночага дня [16, арк. 93].

Працэс “гераізацыі” стыханавак быў адзначаны высокай сацыяльнай мабільнасцю, калі за кароткі прамежак часу жанчыны хутка праходзілі некалькі сацыяльных ступеняў і становіліся прадстаўніцамі працоўнай эліты. Напрыклад, за некалькі месяцаў шлях ад звычайнай хатняй работніцы да знакамітай стыханаўкі рэспублікі прайшлі С. Ждановіч і Э. Гомельская [12, с. 20; 14, с. 5]. Уваходжанне жанчын, што ўдзельнічалі ў стыханаўскім руху, у склад працоўнай эліты і атрыманне імі статусу гераінь паспрыяла ў далейшым і іх кар’ернаму росту: сацыяльная мабільнасць пачынае адзначацца прасоўваннем стыханавак уверх па службовай лесвіцы, у тым ліку і прызначэннем на кіруючыя пасады. Так, у 1937 г. у Гомелі стыханаўка А. Сенчыла (камбінат “Спартак”) стала зменным майстрам, ткачы-

ха-перадавік М. Анісавец з арцелі “Гомельскі тэкстыль” была пераведзена на пасаду памочніка майстра [22, арк. 21, 22]. Яскравым прыкладам таго, наколькі перспектыўным было становішча ўдзельніц стаханаўскага руху ў прасоўванні іх на адказныя адміністрацыйна-гаспадарчыя пасады, можна лічыць прызначэнне ў 1938 г. стаханаўкі Мінскай швейнай фабрыкі “Кастрычнік” А. Зелянка на пост дырэктара швейнай фабрыкі імя 8 Сакавіка [23].

Засванне новых роляў гераінь і мадэляў сацыяльных паводзін, што адзначаліся актыўнай працоўнай дзейнасцю ў грамадскай вытворчасці, выклікала, аднак, праблему так званай “падвойнай занятасці” жанчын, калі акрамя сваёй працы на прадпрыемствах на іх па-ранейшаму ўскладваўся клопат пра сям’ю і вядзенне хатняй гаспадаркі. Больш таго, знатны статус жанчын-стаханавак патрабаваў выконваць свае хатнія абавязкі на такім жа высокім узроўні, як і працу на прадпрыемствах. Удзельніцы стаханаўскага руху павінны былі стаць прыкладам для астатніх жанчын і як перадавікі вытворчасці, і як выдатныя хатнія гаспадыні. Нездарма ў сваім інтэрв’ю ў газету “Звязда” стаханаўка Д. Папкова, акрамя таго, што распавядала пра свае вытворчыя дасягненні і паляпшэнне матэрыяльнага становішча, яшчэ адзначыла і змены сваіх адносін да хатніх абавязкаў: “Я хоць і раней сур’ёзна займалася выхаваннем сваіх дзяцей, але цяпер яшчэ больш гэтаму аддаю ўвагі” [24, с. 3].

Удзел у стаханаўскім руху ў некаторых выпадках быў звязаны з вялікімі фізічнымі і эмацыянальнымі напружкамі, у выніку чаго не ўсе жанчыны маглі перайсці на высокія тэмпы працы і выказвалі сваю незадаволенасць новай формай сацыялістычнага спаборніцтва. Напрыклад, на Віцебскай панчошнай фабрыцы імя Клары Цэткін работніца Ц. пачала ўдзельнічаць у стаханаўскім руху, але з цягам часу заявіла наступнае: “Над нами издеваются, зачем нам работать на четырёх машинах, у нас нет сил, зачем нам стахановцы” [25, арк. 9].

Заклучэнне

Такім чынам, працэс “фемінізацыі” грамадскай вытворчасці быў адзначаны ўдзелам жанчын у стаханаўскім руху ў другой палове 1930-х гг., калі яны становіліся перадавікамі, удасканальвалі метады сваёй працы і засвойвалі ў выніку мадэлі працоўных паводзін, характэрныя для мужчын. Вялікі працэнт жанчын-стаханавак быў сканцэнтраваны ў вядучых галінах лёгкай прамысловасці БССР з пераважна жаночай занятасцю, а таксама ў асноўных для рэспублікі харчовай і дрэваапрацоўчай галінах, дзе жанчыны пераходзілі на стаханаўскія метады на нізкакваліфікаваных дапаможных аперацыях. Большасць жа стаханавак была сканцэнтравана ў сельскай гаспадарцы, дзе пераважалі працэсы

з выкарыстаннем ручной працы, на якіх сялянікі ў асноўным і мелі магчымасць стаць удзельніцамі руху. Стаханаўскі рух меў важныя сацыяльныя наступствы для жанчын, што прынялі ў ім удзел: яны сталі прадстаўнікамі працоўнай эліты рэспублікі і атрымалі шырокія магчымасці набываць сацыяльныя ролі герояў вытворчасці, што раней у большасці сваёй звязаліся з гендэрным статусам мужчын. Сацыяльная мабільнасць стаханавак, акрамя гэтага, праяўлялася ў іх прасоўванні ўверх па службовай лесвіцы і атрыманні гаспадарча-адміністрацыйных пасадаў. Нягледзячы на тое, што жанчыны засвойвалі новыя сацыяльныя ролі гераінь, перадавікоў вытворчасці, за імі па-ранейшаму заставаліся традыцыйныя функцыі па вядзенні хатняй гаспадаркі, якія для стаханавак набывалі формы ідэальнага выканання. Гэта значна ўскладняла праблему “падвойнай занятасці”, калі трэба было і выдатна працаваць, і быць выдатнай маці і гаспадыняй. Акрамя таго, новыя ролі стаханавак патрабавалі інтэнсіўных фізічных намаганняў, што не заўжды было па сілах выконваць жанчынам, нават на аперацыях з перавагай жаночай працы, у выніку чаго некаторыя з прадстаўніц жаночага полу адмаўляліся прымаць ролі перадавікоў і адмоўна ўспрымалі стаханаўскі рух.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. **Гершберг, С. Р.** Стаханов и стахановцы / С. Р. Гершберг. — Москва : Политиздат, 1981. — 208 с.; История рабочего класса Белорусской ССР : в 4 т. / Ин-т истории АН БССР. — Минск : Наука и техника, 1984–1987. — Т. 2 : Рабочий класс БССР в годы Великой Октябрьской социалистической революции и построения социализма (1917–1937) / ред. кол.: М. П. Костюк (отв. ред.) [и др.]. — 1985. — 488 с.
2. **Козлов, В. А.** Начинается с человека. Человеческий фактор в социалистическом строительстве: итоги и уроки 30-х гг. / В. А. Козлов, О. В. Хлевнюк. — Москва : Политиздат, 1988. — 253 с.
3. **Рогачевская, Л. С.** Социалистическое соревнование в СССР : Исторические очерки. 1917–1970 / Л. С. Рогачевская. — Москва : Наука, 1977. — 352 с.
4. **Buckley, M.** Mobilizing Soviet Peasants: heroines and heroes of Stalin's fields / M. Buckley. — Lanham, Md : Rowmanand Littlefield, 2006. — 367 p.
5. **Фицпатрик, Ш.** Сталинские крестьяне. Социальная история Советской России в 1930-е гг.: деревня / Ш. Фицпатрик — Москва : РОССПЭН, 2008 — 422 с.
6. **Костенко, Ю. А.** Женское движение в России в 1920–1930-е гг. : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Ю. А. Костенко ; МГУ имени М. В. Ломоносова. — Москва, 2006. — 26 с.

7. **Яковлева, Г. Н.** Женщины Витебщины в период модернизации 1930-х гг. / Г. Н. Яковлева, А. Н. Дулов // Женщины в истории: Возможность быть увиденными : сб. науч. ст. Вып. 1. – Минск : БГПУ, 2001 – С. 304–311.
8. **Дулов, А. Н.** Занятость в экономике советской Беларуси в 1920–1930-е гг.: гендерный анализ / А. Н. Дулов // Веснік ВДУ. – 2003. – № 4. – С. 39–44.
9. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 8965. Докладные записки о стахановском движении на промышленных предприятиях БССР (февраль – апрель 1936 г.).
10. НАРБ. – Ф. 283. Воп. 1. Спр. 673. Материалы по стахановскому движению на предприятиях кожевенной промышленности (24 октября 1935 г. – 1 апреля 1936 г.).
11. **Зарубежны, А.** Стаханаўкі швейнага гіганта / А. Зарубежны // Звязда. – 1936. – 8 сакавіка. – С. 3.
12. Стахановцы спиртовой промышленности БССР / сост. И. М. Ярмошевич. – Минск : Гос. изд-во Белоруссии, 1936. – 78 с.
13. Стаханаўцы “Камунаркі”. – Минск : Дзярж. выд-ва Беларусі, 1936. – 64 с.
14. Стаханаўскім шляхам. – Минск : Дзярж. выд-ва Беларусі, 1936. – 64 с.
15. Всесоюзная перепись населения 1937 года: Общие итоги : сборник документов и материалов. – Москва : Российская политическая энциклопедия, 2007. – 320 с.
16. Дзяржаўны занальны архіў у г. Полацку. – Ф. 104. Воп.1 Спр. 93. Постановления, циркуляры Президиума ЦИК БССР, постановления Дриссенского и Освейского РК КП(б)Б, доклады оргмассовой работы Сельских Советов, о результатах обсуждения Конституции (7 декабря 1935 г. – 10 декабря 1936 г.).
17. **Кудзінаў, С.** Стаханаўскі рух у мяса-малочных саўгасах БССР / С. Кудзінаў // Сацыялістычнае будаўніцтва. – 1936. – № 1–2. – С. 107–110.
18. **Чэтвёрыкоў, В. Н.** Як стаханаўцы-калгаснікі Чавускага раёна атрымалі тону льновалакна з гектара / В. Н. Чэтвёрыкоў. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1937. – 88 с.
19. Аб узнагароджанні граматамі і падарункамі лепшых калгасніц-ільнотрапальшчыц. Пастанова ЦВК і СНК БССР // Звязда. – 1935. – 20 снежня. – С. 1.
20. М. Дзяжурная рашыла перагнаць П. Пярцову // Звязда. – 1935 – 3 снежня. – С. 4.
21. Міжнародны жаночы дзень // Звязда. – 1936. – 9 сакавіка. – С. 4.
22. НАРБ. – Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 13024. Докладная секретаря Гомельского обкома КП(б)Б о работе промышленности Гомельской области за первое полугодие 1938 г.
23. Стахановка Минской швейной фабрики “Октябрь” Зеленко А. В., выдвинутая на пост директора Минской швейной фабрики “8 Марта” (фото 1938 г.) // Беларускі дзяржаўны архіў кінафотадэкадакументаў. – Арх. № 1–646.
24. **Зарубежны, А.** У гасцях у знатнай стаханаўкі / А. Зарубежны // Звязда. – 1935. – 14 лістапада. – С. 3.
25. Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці. – Ф. 102. Воп.1. Спр. 377. Сводки Витебского отдела НКВД (декабрь 1935 г. – январь 1936 г.).

Паступіў у рэдакцыю 27.06.2016 г.
 Кантакты: subotsin@mail.ru
 (Субоцін Аляксандр Аляксандравіч)

Subotsin A.A. PARTICIPATION OF BSSR's WOMEN IN THE STAKHANOV MOVEMENT DURING LATE 1930-s.

The article considers economic and social aspects of the Belarusian female participation in the Stakhanov movement in the second half of the 1930-s. The author reveals mechanisms of social mobility and specific formation of new female heroic images.

Keywords: women, the Stakhanov movement, BSSR, feminization, production.